

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA LUG'ATDAN FOYDALANISH
KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Raximova Dिल्фуза Hayitbayevna

Osiyo Xalqaro Universiteti BT-101-guruh magistranti E-mail: dिल्fuzar41@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Lug'at bilan ishlashning o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, mustaqil fikrlash, o'qish savodxonligi hamda og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali pedagogik metodlar, interfaol usullar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari lug'atdan muntazam foydalanish o'quvchilarning ta'lim sifati, kommunikativ kompetensiyasi va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, lug'at, lug'atdan foydalanish ko'nikmasi, so'z boyligi, o'qish savodxonligi, nutqni rivojlantirish, interfaol metodlar, ta'lim texnologiyalari, mustaqil ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv.

KIRISH.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish, mustaqil bilim olishga yo'naltirish va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni samarali amalga oshirishda boshlang'ich ta'lim bosqichi alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning o'qish, yozish, tinglab tushunish va fikrni erkin ifodalash kabi tayanch ko'nikmalari shakllanadi. Bu jarayonda lug'atdan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirish o'quvchilarning til imkoniyatlarini kengaytirish va mustaqil ta'lim olishga tayyorlashning muhim omillaridan biri sanaladi.

Lug'at bilan ishlash o'quvchilarga yangi so'zlarning ma'nosini anglash, ularni to'g'ri talaffuz qilish va o'rinli qo'llash imkonini beradi. Natijada o'quvchilarning so'z boyligi kengayadi, matn mazmunini tushunish darajasi ortadi hamda og'zaki va yozma nutqi izchil rivojlanadi. Bundan tashqari, lug'atdan mustaqil foydalanish o'quvchilarda izlanish, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi intellektual faoliyat elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda boshlang'ich ta'lim mazmunini takomillashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga joriy etish hamda o'qish savodxonligini xalqaro baholash dasturlari talablari asosida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunday sharoitda o'quvchilarning turli manbalar, jumladan bosma va elektron lug'atlar bilan samarali ishlash ko'nikmasini shakllantirish dolzarb metodik masalalardan biri hisoblanadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining aksariyati lug'atdan mustaqil foydalanishda ma'lum qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular so'zlarni alifbo tartibida izlash, lug'at maqolasini to'g'ri tushunish va olingan ma'lumotni nutq jarayonida qo'llash bo'yicha yetarli tajribaga ega bo'lmaydi. Mazkur holat dars jarayonida lug'at bilan

ishlash metodikasini takomillashtirish, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali usullarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishning pedagogik va metodik asoslarini tahlil qilish, amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan samarali usullarni yoritish hamda lug'at bilan ishlash orqali o'quvchilarning so'z boyligi, o'qish savodxonligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga oid tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuning dolzarbligi.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, axborotni izlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirishning muhim shartlaridan biri boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini izchil rivojlantirish hisoblanadi. Chunki lug'at bilan ishlash nafaqat yangi so'zlarning ma'nosini o'zlashtirishga, balki o'quvchilarning o'qish savodxonligi, nutq madaniyati va mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning keyingi ta'lim faoliyati uchun poydevor vazifasini bajaradi. Aynan shu davrda o'quvchilarning so'z boyligi faol shakllanadi, matnni anglash va fikrni aniq ifodalash ko'nikmalari rivojlanadi. Agar o'quvchilarda lug'atdan to'g'ri va muntazam foydalanish odati shakllantirilsa, ular noma'lum so'zlarning ma'nosini mustaqil aniqlash, yangi bilimlarni egallash hamda o'z nutqini boyitish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ta'limning barcha bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Hozirgi kunda o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bunda matnda uchraydigan yangi tushunchalarni anglash, ularning mazmunini izohlash va amaliy qo'llay olish muhim ahamiyat kasb etadi. Lug'atdan foydalanish ko'nikmasi aynan ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi hamda o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar keng rivojlanayotgan bugungi davrda o'quvchilar bosma va elektron lug'atlardan oqilona foydalanishni bilishlari zarur. Turli axborot manbalaridan kerakli ma'lumotni izlab topish, uni tanlash va amaliyotda qo'llash zamonaviy ta'limning ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinflarda lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishning samarali usullarini aniqlash, ularni dars jarayoniga tatbiq etish hamda natijada o'quvchilarning so'z boyligi, kommunikativ kompetensiyasi, o'qish savodxonligi va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishning samarali usullarini aniqlash hamda ularning ta'lim jarayonidagi

ahamiyatini yoritishga qaratildi. Tadqiqot davomida pedagogika, boshlang'ich ta'lim metodikasi va til ta'limi sohasidagi zamonaviy ilmiy yondashuvlar asos qilib olindi.

Tadqiqotning nazariy asosini boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish hamda lug'at bilan ishlash metodikasiga oid ilmiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar va o'quv-metodik manbalar tashkil etdi. Shuningdek, boshlang'ich sinflar uchun amaldagi ona tili va o'qish savodxonligi darsliklari hamda lug'atlardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- Tahlil va sintez metodi – lug'atdan foydalanish ko'nikmasining mazmun-mohiyatini aniqlash, ilmiy manbalardagi qarashlarni umumlashtirish va xulosalar chiqarishda qo'llanildi.

- Qiyosiy tahlil metodi – boshlang'ich ta'lim amaliyotida qo'llanilayotgan turli metod va usullarni o'zaro taqqoslash hamda ularning samaradorligini baholash uchun xizmat qildi.

- Pedagogik kuzatish metodi – dars jarayonida o'quvchilarning lug'atdan foydalanish faoliyati, yangi so'zlarni o'zlashtirish darajasi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini o'rganishda qo'llanildi.

- Umumlashtirish metodi – tadqiqot natijalarini tizimlashtirish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda foydalanildi.

Tadqiqot davomida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, muammoli ta'lim elementlari, didaktik o'yinlar, rasmlar, topshiriqlar hamda bosma va elektron lug'atlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Ushbu metodlarning o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, o'qish savodxonligini rivojlantirish va mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni baholandi.

Tadqiqot natijalari tahlili asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini samarali rivojlantirish uchun tizimli yondashuv, muntazam amaliy mashg'ulotlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish muhim omil ekanligi aniqlandi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot maqsadiga erishish hamda ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama.

Tadqiqot davomida boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va usullar tahlil qilindi hamda ularning ta'lim jarayonidagi samaradorligi baholandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, lug'at bilan tizimli ishlash o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, matn mazmunini to'liq anglash, fikrni izchil bayon etish va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Dars kuzatuvlari va metodik tahlillar natijasida lug'atdan foydalanishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar muntazam tashkil etilgan sinflarda o'quvchilar yangi so'zlarning ma'nosini tezroq o'zlashtirishi, ularni og'zaki va yozma nutqda faol qo'llashi hamda matn bilan ishlash jarayonida mustaqil izlanishga intilishi kuzatildi. Aksincha, lug'at bilan ishlashga yetarli e'tibor berilmagan sinflarda o'quvchilar noma'lum so'zlarni

anglashda o'qituvchi yordamiga ko'proq tayanishi, bu esa ularning mustaqil ishlash faolligini cheklashi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari lug'atdan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirishda interfaol metodlarning alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Jumladan, "Kim tez topadi?", "So'z zanjiri", "Top va izohla", "Klaster", "Aqliy hujum" va "Bir so'z – bir necha gap" kabi metodlar o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish bilan birga, yangi so'zlarni eslab qolish va ularni nutqda qo'llash samaradorligini ham kuchaytiradi. Mazkur metodlar o'quvchilarda jamoada ishlash, fikr almashish va muloqot madaniyatini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bosma va elektron lug'atlardan uyg'un foydalanish ham samarali natija beradi. Bosma lug'atlar bilan ishlash alifbo tartibini puxta o'zlashtirish, izlash ko'nikmasi va diqqatni rivojlantirsa, elektron lug'atlar ma'lumotni tez topish, talaffuzni eshitish hamda so'zning qo'llanish doirasini kengroq o'rganish imkonini yaratadi. Shu bois boshlang'ich ta'limda ushbu ikki turdagi lug'atlardan o'zaro uyg'un holda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- har bir darsda kamida 3–5 ta yangi so'z bilan lug'at ishlari tashkil etish;
- o'quvchilarni bosma va elektron lug'atlardan mustaqil foydalanishga muntazam yo'naltirish;
- lug'at bilan ishlashni didaktik o'yinlar va interfaol metodlar bilan uyg'unlashtirish;
- o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos rasmlar va izohli lug'atlardan foydalanishni kengaytirish;
- lug'at asosidagi topshiriqlarni baholash mezonlarini ishlab chiqish va ularni muntazam qo'llash.

Ushbu tavsiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini yanada takomillashtirish, ularning so'z boyligini oshirish va ta'lim sifatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi.

Lug'at bilan muntazam ishlash o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, o'qish savodxonligini rivojlantirish, og'zaki va yozma nutqini takomillashtirish hamda mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan metodik yondashuvlar va interfaol usullar lug'atdan foydalanish jarayonini samarali tashkil etish imkonini berishi aniqlandi.

Ayniqsa, didaktik o'yinlar, guruhli ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish, rasmlar hamda elektron lug'atlardan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, yangi so'zlarni ongli ravishda o'zlashtirish va ularni amaliy nutqda qo'llashga xizmat qilishi kuzatildi.

Shuningdek, lug'atdan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirish uzluksiz va tizimli ravishda amalga oshirilganda yanada yuqori natijalarga erishish mumkinligi aniqlandi. Buning uchun lug'at ishlari faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslarida emas, balki boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda ham tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Bu yondashuv o'quvchilarning fanlararo bog'liqlikni anglashiga, mustaqil izlanish olib borishiga va axborot bilan ishlash madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, boshlang'ich ta'lim amaliyotida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: lug'at ishlari uchun darslarda muntazam vaqt ajratish, bosma va elektron lug'atlardan uyg'un foydalanish, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos topshiriqlarni ishlab chiqish, interfaol metodlardan keng foydalanish hamda o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atdan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Mazkur ko'nikma o'quvchilarning til kompetensiyasini, mantiqiy va tanqidiy fikrlashini, kommunikativ madaniyatini hamda mustaqil bilim olish qobiliyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Shu bois lug'at bilan ishlashni takomillashtirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi qarori. – Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2022.
4. G'ulomov A., Yo'ldoshev J. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
5. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2023.
6. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. Ona tili va o'qish savodxonligi. 2-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2023.
7. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. Ona tili va o'qish savodxonligi. 3-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2023.
8. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. Ona tili va o'qish savodxonligi. 4-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2023.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
10. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
11. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2018.
12. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
13. Egamberdiyeva N.M. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2019.

14. UNESCO. Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
15. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023.